

METAMORPHOSIS MÛSÛTERÁPIÁS MÛDSZER
MÛSÛTERAPEUTA ALAPKÛPZÛS

„Az ördög szállott-e belé...”

Útjelzõk keresése a Világszép Nádszálkisasszony c. népmesében

Készítette: Birtalan Balázs

2013

Képzõ: Dr. Boldizsár Ildikó

Tartalom

Absztrakt.....	3
I. A mese szerkezete	4
Szereplők és funkcióik	4
Helyszínek, cselekmény és „valós idő”	5
II. A mese belső világa.....	7
A mese ideje és az út kezdete: „aznap” és „másnap”	7
A mese konfliktusa	8
A táltos	9
A Föld kapuja	11
A Nap pitvara – először	12
„A halál árnyékának völgyében”	12
Hajnal megjelenése	13
Kitérő: a többi nőalak – az anima integrációja.....	14
Az erdők és a gyémántpalota	16
A Nap pitvara – másodszor	16
A sötét sziget fénybe borulása.....	17
Az utolsó próbatétel	18
III. Terápiás indikáció és kontraindikáció.....	20
Összefoglalás	21
Felhasznált irodalom.....	22

Absztrakt

A jelen dolgozat kísérlet a *Világszép Nádszálkisasszony* című magyar népmesében rejlő motívumok összegyűjtésére, rendszerezésére, feltárására és értelmezésére.

Az elemzés párhuzamosan halad a meseértelmezés különböző szintjein.

Elsőként a mese szerkezetét vizsgáljuk meg, összegyűjtve a szereplőket és funkcióikat, a helyszíneket, ezen keresztül felvázolva a cselekmény primer olvasatát.

Ezt követően merülünk bele a mese belső világába, feltárva – több lépésben – annak konfliktusát, a mese üzenetét, az egyes segítők és ellenfelek szerepét, valamint a releváns mesei motívumok értelmét. Elkísérjük a mesehőst az újjászületésen és megvilágosodáson keresztül a célba érkezésig.

Konklúzióként olyan kórképeket és terápiás helyzeteket nevezünk meg, amelyek esetében elképzelhető az e mesével végzett munkán keresztül történő segítségnyújtás.

I. A mese szerkezete

Első lépésként összegyűjtjük a szereplőket, kiválasztjuk a hőst, elkülönítjük a segítőket és az ellenfeleket. Ezt követően végigmegyünk a mese helyszínein, összefoglalva a cselekmény elsődleges olvasatát, beleértve annak számba vételét, hogy az időmegjelöléseket szó szerint véve mekkora időtartamot ölel fel a történet.

Szereplők és funkcióik

A mese *hőse* egyértelműen a *fiatalabb királyfi*. Ő indul el világgá, „hetedhét ország ellen”, ő küzdi le az akadályokat, őt segítik, őt tartóztatják fel, s az ő lakodalmával zárul a történet.

A következő táblázat a mese valamennyi szereplőjét tartalmazza, soronként a megjelenés sorrendjében. Az oszlopba rendezés alapja a mesében betöltött funkció.

Hős	Segítő	Ellenfél	Egyéb
3. fiatal királyfi	1. király * 5. dajka 6. öregasszony 7. Mici macska 8. öregasszony 9. táltos paripa 11. a Nap szolgája * 13. Hajnal 18. szobalány * 19. szobalány * 20. Nádszállkisasszony *	2. idősebb királyfi * 4. királykisasszony * 10. két farkas 12. százfejű sárkány 17. boszorkány	14. a Nap favágói 15. ezüsthék 16. aranyfák

Segítőként tarthatunk számon mindenkit, aki hozzásegíti a királyfit célja eléréséhez, *ellenfélként* pedig, aki visszafogja vagy feltartóztatja. A besorolás bizonyos szereplők esetében egyértelmű, másoknál magyarázatra szorul, egy esetben pedig – megítélésem szerint – ambivalens. Nézzük sorra ez utóbbi (a táblázatban kurzívan szedett és csillaggal jelzett) szereplőket; előbb a segítőket, majd az ellenfeleket!

A *király* szerepe csekély ugyan, ám mivel e csekély szerep szerint „biztatta” a királyfit, legalábbis az események katalizátorának, s mint ilyen, segítőnek tekinthetjük.

A két szobalány nem tevékeny: kiesnek a nádszálból és meghalnak. Tragikus – voltaképpen szakrális értelemben vett áldozati – sorsuk azonban pajzsként védi a Világszép Nádszálkisasszonyt, megakadályozza, hogy ő pusztuljon el, így szerepük végső soron segítő szerep.

A *Világszép Nádszálkisasszony* a cselekmény szintjén mindössze annyit tesz, hogy kipattan a nádszálból, azonban elérendő célként való létezésével motiválja, folyamatos mozgásban tartja a királyfit. E minőségében ezért mindenképpen segítőnek kell tekintenünk.

Az idősebb királyfi és a királykisasszony úgyszintén passzív szereplők, ám a dajka magyarázata szerint passzivitásuk tudatos. Nem akadályozzák a királyfit a szó szoros értelmében, de a Világszép Nádszálkisasszony létének titokban tartásával mégis visszafogják – ez indokolja az ellenfelekhez való besorolást.

A *Nap szolgálójának* szerepe ambivalens. Első olvasatban ellenfélnek tekinthető, hiszen

- a) negatív érzéssel (haragosan) közelít a királyfihoz;
- b) eltéríti aktuális útjáról.

Valójában azonban a szöveg azt sejteti, hogy megjelenése nélkül a királyfi akár az idők végezetéig is ott vesztegelne a Nap pitvarában, és nézegetné magát a tükörben. Közbelépése tehát nem el-, hanem visszatéríti a királyfit valódi célja felé.

A többi szereplő tevékenységét később részletezzük.

Helyszínek, cselekmény és „valós idő”

A történet a *királyi udvarban* kezdődik a két fivér, majd a dajka párbeszédével. Az időbeli követhetőség miatt vegyük úgy, hogy a dátum január 1-je.

A királyfi még aznap útnak indul, és estére egy *rengeteg erdőbe* ér. Az ott élő öregasszony útba igazítja a nénjéhez. A macska egész éjszaka vezeti őt, mígnem reggelre megérkezik *túl a hegyen, kerek erdő aljába*.

A második öregasszony útmutatása alapján eljut egy *magas hegyre*. Hogy ez mennyi időbe telik, arra nincs utalás, de – ellentétes információ hiányában – feltételezhetjük, hogy még aznap odaért.

Itt szegődik mellé a táltos paripa, aki aztán „egy szempillantás alatt” felrepíti a *Föld kapujához*, majd további szemhunyhánsnyi idő alatt a *Nap pitvarába*. Innen fújja el őt „lovastul, mindenestül” a Nap haragos szolgálója, és lezuhan egy *sötét lyukba*.

„Vagy hét nap s hét éjszaka” elteltével – a betű szerinti időértelmezést véve január 9-én – ér a *nagy vaskapuhoz*, amelyen átlépve Hajnallal találkozik. A leány „vitte hetedhét

ország ellen”. E kifejezéssel már az útnak induláskor is találkoztunk, s akkor, mint láttuk, a királyfi aznap este megérkezett a következő állomásra. Tehát a fordulat nem értelmezi az „emberi szem nem látta gyönyörűséges szép tartományokon” át tartó út időbeliségét.

Az út átvezet a *rézerdőn*, az *ezüsterdőn* és elviszi őt az *aranyerdőbe*, annak közepén *Hajnal kertjébe*, annak közepén pedig *Hajnal gyémántpalotájába*. Innen bíboros fellegekocsival jutnak újfent a *Nap pitvarába*.

További „hét nap s hét éjjel” tartó vágatás után – azaz január 16-án – jutnak el a *Fekete-tenger hetvenhetedik szigetére*, s innen – további időmegjelölés nélkül – egy *forrásvíz* érintésével vissza a *királyi udvarba*.

A cselekmény összesen tehát elvileg alig valamivel több mint két alatt megy végbe. Természetesen e számítás elvégzése egy varázsmese esetében értelmetlen, amint azt mindjárt látni fogjuk.

II. A mese belső világa

Az elsődleges olvasatot követően közelítsünk a mese belső világához: a tartalmához, más szóval mondanivalójához vagy üzenetéhez.

A mese ideje és az út kezdete: „aznap” és „másnap”

A kétszer is előforduló „hét nap s hét éjjel” kitételről a mese szövege alapján akkor is gyaníthatnánk, hogy szimbolikus időmegjelöléssel van dolgunk, ha történetesen nem találkoztunk volna korábban e fordulattal.

A mese szövegében ugyanis – még az átlagos magyar népmeséhez képest is – szokatlanul sokszor szerepel a 7-es szám. Ötször bukkan fel a „*hetedhét ország*” fordulat. A Világszép Nádszálkisasszony rejtekhelye a Fekete-tenger *hetvenhetedik* szigete. A Nap pitvarából a sötét lyukig a királyfi több mint *hetvenhétezer mérföldet* zuhan, s a végén természetesen *hét országra szóló* lakodalmat rendeznek.

Ennek alapján a „hét nap s hét éjjel” nem más, mint az „elképzелhetetlenül hosszú idő” szinonimája.

A „még aznap”, az „estére” és a „mire pitymallott” kifejezések értelmezésénél ilyen jellegű számmisztikai segítség nem áll rendelkezésünkre. Ha ezeket az időket készpénznek vesszük, akkor a következő kép bontakozik ki előttünk: a királyfi elindul *egyik nap*, és megérkezik a *rengeteg erdőbe*, ami az eltévedés, egyszersmind az útkeresés szimbóluma. Aztán eltelik egy éjszaka, és *másnap* veszi kezdetét az emberi fogalmakkal nem mérhető idejű utazás, amelynek színhelye – ezek szerint – a királyfi belső világa.

Az új napra ébredést tehát szimbolikusnak tekinthetjük, s ezt több minden alátámasztja.

Először is az első napon nem történik semmi csodálatos. A dajka szavain felbuzdulva a királyfi elindul, majd az erdőben találkozik az első öregasszonnyal. Az obligát „Hol jársz itt, ahol a madár sem jár?” kérdés is az elindulás–célmeghatározás–útkeresés motívumához tartozik még, nem az úton járáshoz.

Szembetűnő, hogy az öregasszony által nyújtott segítség még „evilági”, még az „aznap” világába tartozik: nem tud semmi konkrét válasszal szolgálni, csupán továbbirányítja a királyfit a nővérehez. Ehhez az úthoz a királyfi kap egy vezetőt: Micit, a macskát. A macska „[h]ízgelő természete miatt a nőiességet szimbolizálja, de – éjszaka is látó ragadozó lévén –

annak is elsősorban démonikus és alvilági aspektusát. (...) Lehet a nemi vágy szimbóluma, és sok helyütt a pokol szolgálójaként is számon tartják. A magyar néphit boszorkány hátságát, szolgáját és egyik leggyakoribb megjelenési formáját látja benne(...)”¹

A macska tehát *átvezeti* a királyfit az éjszakán, az evilági „aznapból” a másik világhoz tartozó, időtlen „másnapba”, amely a nővér útmutatásával és ajándékával kezdődik. De mit is keres valójában a királyfi? Hova és miért indult útnak?

A mese konfliktusa

A mese azzal indul, hogy a király szeretné megházasítani a kisebbik fiát is, az azonban nem áll kötélnek: „ő addig meg nem házasodik, míg kerek e világon a legszebb királykisasszonyt meg nem találja”. Bátyja szkeptikus szavaira így felel: „Hiszen, szép a feleséged, de nem hiszem, hogy még szebb ne volna ezen a világon.”

A fiú tehát *valami többet* akar annál, mint ami a rendelkezésére álló eszközökkel elérhető, mi több: a *legjobbat* akarja megszerezni. Ez a szándék kétféleképpen is értelmezhető. Egyrészt ráismerhetünk a kognitív terápia fogalomtárából ismert diszfunkcionális attitűdök egyikére, nevezetesen a *perfekcionizmusra*.²

Egy másik értelmezési szinten azonban ez a „többet akarás” az útnak induló mesehős *par excellence* attitűdje: „»Szép, szép, ami bennem van, de nem hiszem, hogy ennél szebb ne volna.« Hogyan lehet meghaladni korlátainkat, félelmeinket, hogyan lehet megoldásokat találni egy egyensúlyvesztett helyzetben, hogyan találhatjuk meg igazi mátkánkat, miről ismerhetjük meg saját táltos paripánkat, és milyen eszközökkel győzhetjük le a sárkányainkat? Hol található az élet vize, és hogyan lehet elmenni oda? Mi van az Üveghegyen túl? – teszi fel a kérdéseket sorra a mese. Ezek mind olyan motívumok, »életproblémák«, amelyekkel gyakran találkozunk a hétköznapi életben is, ráadásul nem szimbolikus, hanem nagyon is konkrét formában.”³

Ebben az értelemben tehát a királyfi nem többet és nem is kevesebbet akar, mint önmagát megismerni és meghaladni – vagyis *újjászületni*.

Emellett nem szabad figyelmen kívül a szociális helyzetet sem, amelyben a királyfi útnak indul. A királyfi nem a klasszikus értelemben vett – s így szimbolikusnak tekinthető – „háromból a legkisebb” fiú, hanem két fiú közül a második, azaz *nem elsőszülött*. E státusz a

¹ Hoppál M. et al. (1990), pp 146–147.

² 75 papír–ceruza teszt, p 5.

³ Boldizsár I. (2010), p 22.

zsidó–keresztény kultúrkörben egyenértékű azzal, hogy ő az, aki hoppon marad, akinek nem jut az atyai áldásból és örökségből, aki alá van vetve a bátyja akaratának.⁴ Ez interperszonális értelemben *testvérrivalizációs* helyzet.

E helyzet nem relatív horderejű emberi döntések következtében alakult ki, hanem eleve adott, s mint ilyen, abszolút érvényű: a királyfi pozíciója *születésénél fogva* adott. Ezen és az ebből adódó negatív következményeken változtatni egyféleképpen lehet: *újbóli megszületéssel*.

Ha ugyanezt a nem elsőszülötti státuszt intrapszichésen értelmezzük, akkor egy olyan ember képéhez jutunk, aki *nem ura saját életének* – alkalmasint saját ösztönkésztetéseknek. A Young-féle sématerápia terminológiájával élve feltételezhetjük: a királyfinál aktív az *Elégtelen önkontroll-önfegyelem* nevű maladaptív séma.⁵ Ezt az értelmezést támasztja alá az a megjegyzés, amellyel a mese egyik kulcspontján, a nádszálak idő előtt történő felhasításakor találkozunk: „Az ördög szállott-e belé, vagy mi, a jó isten tudja.”

Ha mindezen megközelítéseket egybe vesszük, akkor a mese konfliktusát első megközelítésben a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

Adott egy perfekcionista fiatalember, aki nem tud uralkodni önmagán, a vágyain. Újjá kell születnie ahhoz, hogy reálisan lássa helyét a világban, és kézben tartsa saját életét.

Látni fogjuk, hogy ez az első megközelítés alighanem kiegészítésre szorul, de erről majd a maga idejében essék szó.

A táltos

Visszatérve az időtlen „másnap” kezdetéhez, a királyfi az első konkrét segítséget a második öregasszonytól kapja. A következőket mondja, illetve teszi:

1. Közli a királyfival, hogy a célja eléréséhez szüksége van egy táltos paripára.
2. Felfedezi a királyfin a számára addig ismeretlen, rendkívüli testi jegyet: a három aranyhajszálat.
3. Ad neki egy látszólag értéktelen tárgyat: egy kilincsmadzagot.
4. Elküldi egy magas hegyre, és elmondja, mit tegyen, hogy megkapja a táltost.

A táltos a hős „univerzális segítője”, a jungi *Selbst* szimbóluma.⁶ Ezért lehetséges, hogy nem kívülről, *deus ex machina*ként jelenik meg, hanem kiderül: a királyfi mindig is önnön

⁴ Vö. Haag, H. (1989), coll 336–337.

⁵ Vö. Young, J. E. – Klosko, J. S. – Weishaar, M. E. (2010), pp 234–237.

⁶ Boldizsár I. (2010), p 157.

valójában hordozta. A *haj* az egész embert reprezentálja.⁷ A három aranyhajsza mint a lehetetlen feladat megoldásához szükséges rendkívüli képességek szimbóluma, a mesék visszatérő eleme (lásd pl. *Az ördög három aranyhajszála* című mesét).

A *kilincsmadzag* egy háztartás legértéktelebb kacsájainak egyike. A mesék belső rendje szerint azonban gyakori, hogy a szemre értéktelen rejti a valódi értéket. Az „ismeretlen” és az „értéktelen” találkozásából jelenik meg a táltos paripa. Ezzel kapcsolatban érdemes odafigyelnünk több motívumra.

Először is a három aranyhajsza és a kilincsmadzag közös motívuma nem e mese sajátja, hanem visszatérő motívum, lásd pl. a *Világszép Sárkány Rózsa* című mesét.

A táltos megjelenésére egy *magas hegyen* kerül sor. A hegy ősidők óta a megvilágosodások, teofániák, kinyilatkoztatások helyszíne; elég Mózesre és a csipkebokorra, illetve a Tízparancsolat átadására gondolni.

A *kilincsmadzag* – túl az imént említett értéktelenségen – az ajtó kinyitására szolgál; ha szimbolikusan értelmezzük: a valahová való *bejutás*, az *áthaladás* eszköze.

A táltos nem magában jelenik meg, hanem egy *méneseből* válik ki. Amennyiben a táltosra úgy tekintünk, mint a királyfi megvalósult és kibontakoztatott képességeire, akkor a ménes motívuma arra mutat rá, hogy e képességek nem individuálisak, nem a semmiben lógnak, hanem részét képezik egy nagyobb egésznek. E nagyobb egész alatt gondolhatunk mind a *kollektív tudattalanra*, mind az *archaikus tudatra*.

A madzagtól *kantár* lesz: az irányítás, a kézben tartás eszköze. Ez már csak azért is fontos, mert a királyfi problémájaként épp az önkontroll hiányát jelöltük meg. A kantárt tekinthetjük úgy, mint ami az említett maladaptív séma gyógyulását jelképezi.

A táltos természetesen tudja a királyfiról, „mi a szíve szándéka”, de azt is tudja, hogy e szándékot nem lehet elhamarkodottan megvalósítani. A *szigeten*, ahová a királyfi készül, *sötét* van; a küldetés teljesítéséhez *világosságra* lesz szükség. (E szimbólumokról alább még ejtünk szót.) A világosság megszerzéséhez pedig el kell jutni a Nap fényes pitvarába.

A történet eddig a földön játszódott: most a táltos a levegőbe emelkedik, és egy szempillantás alatt eljutnak a *Föld kapujához*.

⁷ Vö. Hoppál M. et al. (1990), p 81.

A Föld kapuja

A kapu „[a]z átmenetet jelképezi két (térbeli vagy időbeli) állapot (pl. benn–kinn, barátságos–ellenséges, ismert–ismeretlen, természetes–természetfeletti, profán–szent, élő–holt), két életkor (magzat–csecsemő, ifjú–öreg), két naptári időszak (világosság–sötétség, nappal–éj, óév–új év, tavasz–nyár), továbbá két világ (e világ–pokol, e világ, mennyország) között.”⁸

A királyfi arra készül, hogy kilépjen a természetes élet létrendjéből: a kapun való átkelésével folytatódik az új életbe való beavatása. Ehhez azonban ki kell állnia egy próbát: át kell jutni a kaput őrző farkasokon.

A farkasok, nem véletlenül, *ketten* vannak. A „szimmetrikusan megjelenő egyforma [őr]állatok a kezdet és a vég azonosságát, az örökkévalóságot, az időnkívüliséget szimbolizálják.”⁹

„A magyar táltosról tudni vélték, hogy képes volt farkassá változni, s hogy hatalmas volt a farkasokon.”¹⁰ A királyfi e hatalmat oly módon gyakorolja, hogy megfelelő választ ad a farkasoknak, akik azzal a feltétellel eresztik csak át, ha két font húst ad nekik a lovából.

A szörny etetése a szimbólumterápiák (így a katathym imaginatív pszichoterápia) ismert módja. „Akkor használjuk, ha agresszív, támadó jellegű lényről van szó. A terapeuta szuggesztív úton segíthet. Megkérdezheti: Vajon mit eszik a lény? Megkérhetjük a páciens, hogy nézzen körül és keressen megfelelő élelmet. Rendszerint ilyenkor az agresszív lény megnyugszik, lefekszik és elalszik (közeledés, kibékülés rezsivel) Előfordulhat, hogy a megszelídített lényből segítő lény lesz (a negatív introjekt pozitívba fordul át vagy a lehasított én rész integrálódik).”¹¹

A próba voltaképpen két részből áll. Egyik az, hogy a királyfi hajlandó-e feláldozni táltos paripáját (emlékezzünk: valójában saját *Selbstjét*). Ha igen, akkor e ponton el is bukik a küldetése. A másik: hajlandó-e ő maga áldozatot hozni, testi integritását feladni.

A (segítő) állatnak a hős saját testéből való etetése a magyar népmesék visszatérő eleme, amely a két világ közötti átkeléshez kapcsolódik (lásd pl. *Fehérlófia*). Az öncsonkítás szimbolikus halálnak tekinthető, s e minőségében, az újjászületés előfeltétele.

A királyfi átmegy a próbán: kiléphet a Föld köreiből, és eljut a Nap fényes pitvarába. Sajátos módon azonban ezt a helyet kétszer is meg kell járnia.

⁸ Hoppál M. et al. (1990), p 107.

⁹ Uo., p 170.

¹⁰ Uo., p 63.

¹¹ Daubner B. (2003), pp 51–52.

A Nap pitvara – előszőr

Az itt lezajló esemény meglehetősen enigmatikus. A királyfi megfürdik egy tűzfürdőben, de sem azt nem tudjuk meg, hogy mi készíteti erre (pl. egy felirat, a táltos tanácsa stb.), sem azt, hogy a fürdő következtében milyen változás történt rajta (pl. visszant a húsa, avagy „hétszerte szebb lett, mint volt annak előtte”¹²). Az is hiányzik az epizódból, amit más mesék ismeretében elvárhatnánk: hogy a tűzfürdőt a táltos hűtse le lélegzetével ember számára elviselhetővé.

Azt, hogy valami itt nincs a helyén, a folytatás is megerősíti: a megtörölközőt, megfésülködött királyfi odaáll egy tükör elé, és nézegeti magát. E nárcisztikus¹³ motívum azt sejteti, hogy ami itt történt, az nem a küldetés belső logikájából fakadt, hanem öncélú: a királyfi mellékútra tévedt. Beavatásának e pontján még nem kész, hogy megszerezze a Nap sugarát. Próbálkozása ugyanúgy vágyvezérelt és elsietett, mint később a két nádszál idő előtti felhasítása. És mivel nincs utalás arra, hogy innen magától továbblépne, segítséget kell kapnia, hogy útja ne kudarccal érjen véget.

A segítség a „haragos öregember” személyében érkezik, aki „bizonyosan a Napnak a szolgája”. Ennél többet nem tudunk meg róla, de félelmetes fellépése archetipikus erőről tanúskodik. Amint a szereplők számbavételénél már utaltunk rá, megnyilvánulása ambivalens: egyrészt látványosan ellenséges a hőssel, másrészt tevékenysége kimozdítja őt a holtpontról, és – finomnak épp nem mondható módon – továbbsegíti célja felé.¹⁴

„A halál árnyékának völgyében”

A királyfi járt már a földön, járt már az égben – most eljut a föld alá, a sötétség birodalmába, kígyók és békák közé. Itteni bolyongása során találkozunk először a „hét nap s hét éjszaka” kifejezéssel, amiről már láttuk, hogy az időtlenséget jelenti. Ráadásul ismét megjelenik a kapu motívuma, s azt egy olyan szörny őrzi, hogy emberi erővel nem lehet átjutni rajta. Keresi, „hátha másfelé mehetne” – de nem mehet: ez most kényszerpálya.

Mindezen képek egyértelművé teszik, hogy a királyfi a halál országában jár; kevésbé fennköltén fogalmazva: meghalt.

Érdekes kérdés, hogy a halálban vele van-e a táltos paripája. A táltost utoljára akkor láttuk aktív szerepben, amikor megérkeztek a Nap pitvarába. Ott nem nyilvánult meg

¹² Boldizsár I. (2010), p 201.

¹³ DSM-IV-TR (2001), p 243.

¹⁴ Vö. Boldizsár I. (2010), p 177.

(megerősítve ezzel, hogy a királyfi ottani tevékenysége nem volt helyénvaló). A Nap szolgája a királyfit „lovastul, mindenestül” fújta el. Itt a mélységben nincs róla említés, ugyanakkor az igék többes számban állnak: *tapogattak, léptek, értek, elcsúszhattak, mászhattak*. Ebből az következik, hogy a királyfi nincs egyedül. Ám ezen igék némelyikét (tapogat, csúszik, mászik) meglehetősen nehéz egy lóhoz társítani. Úgy gondolom, elfogadható megoldás, ha ezt az önellentmondó leírást úgy értelmezzük: a királyfit a halálban egyfelől nem hagyta magára a táltosa, másfelől „nem úgy” van jelen, mint életében. Attól kezdve pedig, hogy a királyfi megtalálja a furulyát, már a többes szám is eltűnik. A táltos sokkal később, az újjászületés beteljesedése után tér csak vissza hozzá, méghozzá „honnét, honnét nem” – vagyis váratlanul. Összességében tehát tekinthetjük úgy a helyzetet, hogy a királyfi itt egyedül van, ami nem csoda, lévén a halál a legsajátosabb értelemben vett megoszthatatlan élmény.

A halálból való szabadulás csakis transzcendens segítséggel lehetséges. A királyfinak kezébe akad „valami pálcácska” – e ponton nehéz nem a varázspálcára asszociálni –, amelyről kiderül, hogy egy furulya. A zene hatására bekövetkező rendkívüli változás mesebeli, sőt mitológiai klisé. Dávid hárfaszavára Saultól eltávozik a gonosz lélek; a hamelni patkányfogó bűvös sípjával szabadítja meg a várost a patkányoktól (majd csalja törbe a gyerekeket); a *Harry Potter és a bölcsek kövében* szereplő háromfejű kutya pedig azonmód elalszik, amint egy kis zeneszót hall. Jelen esetben a furulyaszóra a kapuőrző sárkány lefekszik, mozdulatlaná válik.

Ha e csodás elem mélyebb értelmét keressük, akkor *A csillagszemű juhász* című meséhez hasonlóan itt is megállapíthatjuk: a zene az imádságot jelképezi. Megerősíti ezt az angyalok muzsikájára tett utalás is. A királyfi végső soron az imájára kapott válaszként kapja meg a kegyelmet, hogy a halálból visszatérjen.

Hajnal megjelenése

A bekövetkező újjászületéshez szebb szimbólumot keresve sem lehetne találni, mint azt, hogy „nyiladozni kezd a sötétség”, és hogy „Jön elébe egy szépséges szép leány, aki nem vala más, mint maga a Hajnal”. Nem ő keresi, nem ő erőszakolja ki a találkozást: Hajnal *elébe jön*, vagyis ajándékba kapja akkor, amikor erre már felkészült. Felidéződhetnek bennünk a páli szavak a megigazulásról: „Kegyelemből részesültetek a megváltásban, a hit által, ez tehát nem

a magatok érdeme, hanem Isten ajándéka. Nem tetteiteknek köszönhetitek, hogy senki se dicsekedhessék.”¹⁵

Ettől kezdve Hajnal vezeti a királyfit, s mivel, mint láttuk, a táltos pillanatnyilag – ha tetszik: a létezés ezen fokán – nincs vele, e ponton őt tekinthetjük a nem tudatos erők és képességek megtestesítőjének. Hajnal tehát az *anima* megnyilvánulása, aki elvezeti a mese hőst a megvilágosodáshoz.

E ponton lépünk ki a kronologikus megközelítésből, és reflektálunk a mese azon vonására, hogy figyelemre méltóan sok női szereplőt találunk benne.

Kitérő: a többi nőalak – az anima integrációja

A megjelenés sorrendjében a következő nőalakok tűnnek fel: *az idősebb királyfi felesége, a dajka, az erdőben lakó öregasszony, Mici macska, a hegyen túl lakó öregasszony, Hajnal, a boszorkány, a két szobalány, Világszép Nádszálkisasszony.*

Kicsit önkényes számbűvészkedésnek tűnhet a következő gondolatmenetet, de talán nem hiábavaló.

A fenti listából bizvást elhagyhatjuk a királyfi sógornőjét, mert a szerepe nagyjából a nullára szorítkozik. Elhagyhatjuk a macskát is, aki női nevet visel ugyan, és mint láttuk, önmagában is lehet a nőiesség szimbóluma, állati mivolta miatt mégis kilóg a sorból. A két szobalány szerepe között nem találunk kimutatható különbséget. Az ily módon megkurtított lista tehát így néz ki:

1. a dajka
2. az erdőben lakó öregasszony
3. a hegyen túl lakó öregasszony
4. Hajnal
5. a boszorkány
6. a szobalányok
7. Világszép Nádszálkisasszony

Tehát *hét* releváns nőalak jelenik meg a mesében, s adják tovább a királyfit, mintegy kézről kézre, míg eléri végső célját. „A legfelső szférába emelkedés menete egyébként sok kultúrában összefügg a hetes számmal.”¹⁶ Csábító gondolat, hogy e hetes számot se írjuk a

¹⁵ Ef 2,8k

¹⁶ Boldizsár I. (2010), p 202.

véletlen számlájára, hanem *az anima hét lépésben történő integrációjának, azaz hét fázison keresztül történő újjászületésnek* tekintsük.

Látszólag kilóg e sorból a boszorkány, aki egyrészt közvetlenül nem jelenik meg, csak a fekete vérét látjuk és a jajgatását halljuk, másrészt szerepét tekintve nem segítő, hanem ellenfél. Azonban az animához hozzátartozik annak sötét oldala is (vö. az Éj Királynője kettős arca Mozart *A varázsfuvola* című operájában), az integrációjához pedig e sötét oldal létének fel- és elismerés – akkor is, ha a konkrét történetben a hős végez ezzel a sötét oldallal.

Az előbb a hős „végső célját” említettük. Ez cél az, amit annak beteljesülésekor így olvasunk: „Elhozta a legszebb királykisasszonyt kerek e világon.” Erre ment ki az egész kaland, az egész utazás. A házasság, a lakodalom, a hieroszgamosz¹⁷ végtelenül gazdag szimbólum: jelenti az élet és a sors beteljesedését, az individuációt, a transzcendenciával való *unio mysticát* stb. A királyfi elindult, hogy megkeresse „a legszebbet”, majd miután csaknem beleveszett önnön szépségének csodálatába, megtalálta, megóvta, birtokba vette és egyesült vele.

Az animáról szólva nem hagyhatunk figyelmen kívül egy alig észrevehető apróságot. A nádszálak levágása után a királyfi így szól: „No, most édes lovam, vígy az én hazámba; rég nem láttam apámat, *anyámat*.” Ehhez képest a mesében szó sincs anyáról. Az első mondatában ezt olvassuk: „volt egyszer egy király, s annak két fia”, a végén pedig: „Ott ült éppen a király a palota tornácában, ott ült az idősebbik fia is s a menyé is.” Anya sehol. Ez az ellentmondás jelezhet akár szövegromlást is, de lehet, hogy mélyebb jelentést takar. Alkalmassint éppen az *anya elvesztése* lehet az az életeseemény, ami a királyfi életében olyan űrt hagyott, hogy azt csak „kerek e világon a legszebb királykisasszony” képes kompenzálni.

Ha pedig így van, akkor a mese fent megfogalmazott konfliktusát így egészíthetjük ki (kurzívval jelölve a betoldásokat):

„Adott egy perfekcionista fiatalember, *akinek az életéből hiányzik az anya*, s aki nem tud uralkodni önmagán, a vágyain. Újjá kell születnie ahhoz, hogy reálisan lássa helyét a világban, *hogy önmagában találja meg és integrálja a nélkülözött nőiséget*, és kézben tartsa saját életét.”

¹⁷ Lásd pl. Jung, C. G. (1987), p 442.

Az erdők és a gyémántpalota

Visszatérve a mese cselekményéhez, Hajnal „emberi szem nem látta gyönyörűséges szép tartományokon” át vezeti a királyfit – ezt értelmezhetjük úgy, mint az immár újjászületett lélek szavakba nem foglalható szépségét. A réz-, ezüst- és aranyerdőről a mind bővebb (lelki) gazdagságra asszociálhatunk, a Hajnal előtt háromszor meghajló fák pedig világosan jelzik az alá-fölérendeltségi viszonyokat. A fák a világ és az élet teljességét jelképezik;¹⁸ ha ők valaki előtt meghajolnak, akkor az kizárólag olyasvalaki lehet, akinek a tiszteletreméltósága csak szuperlatívuszokban fejezhető ki. Az anima-reprezentáns Hajnal esetében ez úgy értelmezhető, hogy ő a királyfi célba érkezetttségének előképe.

Az aranyerdő közepén található a kert, annak közepén a gyémántpalota, ahol „összegyűltek mind a ragyogó csillagok” – ez egy *mandala* leírása, ami viszont „a középnek, a célnak és a mély-énnek a jelképe. Egy központosítási folyamatnak, egy új személyiségközpont teremtésének önábrázolása.”¹⁹ A királyfi elért önmaga centrumába: immár készen áll a megvilágosodásra.

A Nap pitvara – másodszer

Hogy a levegőégből leszálló, majd oda a királyfival felemelkedő „bíboros fellegekocsit” miként képzeljük, arra nézve nem kapunk útmutatást. Az „égi szekér” azonban ősi jelkép. „A tüzes szekéren égbe emelkedő Illés próféta a görög Héliosz napisten megfelelője, de a Biblia külön is említi a Nap szekerét és lovait (2Kir 2,11, 23,11).”²⁰ A királyfi tehát – Hajnal közvetítésével – találkozik a Nappal; gyakorlatilag részesül a teofániában.

A napsugár a *hajba* kerül, amiről korábban láttuk, hogy az egész ember szimbóluma. A királyfinak tehát *teljes lényét* eltölti a világosság, így megkaphatja az engedélyt, hogy útja utolsó szakaszára lépjen: „Most már mehetsz, megtalálod a Világszép Nádszálkisasszonyt.”

Felmerülhet a kérdés: amennyiben megtörtént az *újjászületés* és a *megvilágosodás*, akkor voltaképpen mi van még hátra? A választ minden bizonnyal többféle kódrendszerben meg lehet fogalmazni; én most a katolikus *aszketika–misztika* nyelvét²¹ használom.

A tökéletesség eléréséhez eszerint hármas út vezet. Az első a *via purgativa*, azaz a *megtisztulás útja*. A keresztény értelmezésben ez a bűnök elhagyását jelenti. A mese

¹⁸ Hoppál M. et al. (1990), p 60.

¹⁹ Jung, C. G. (1987), p 445.

²⁰ Hoppál M. et al. (1990), p 202.

²¹ Vö. Tanquerey, A. (1932).

világában ezt az utat akkor járta végig a királyfi, amikor az alvilágból átlépett a vaskapun. A második a *via illuminativa*, a *megvilágosodás útja*. Ennek során tanulja meg az úton járó az erények gyakorlását. Az út e két szakasza az aszkétika területéhez tartozik. Eddig jutott el a királyfi azzal, hogy a hajába került az Isten bölcsességéből való részesülést jelképező napsugár.

Ezzel azonban nincs vége az útnak. Következik a harmadik szakasz – ez jelenti a misztikát –, vagyis a *via unitiva*, az *egyesülés útja*. Itt valósul meg az Istennel való tökéletes egység, az *unio mystica*. Ha jungi terminológiát használunk: az *individuuáció*. Ide a királyfinak még el kell jutnia – nem utolsósorban, mint láttuk, szembenézve az anima sötét oldalával, valamint szembesülni a végső kísértéssel.

A sötét sziget fénybe borulása

Az utolsóelőtti útszakaszra ismét a királyfi mellé szegődik a táltos, ellátja két fontos tanáccsal, majd vágat vele „hét nap s hét éjjel” – tudjuk már: át az időtlenségen –, míg megérkeznek a Fekete-tenger 77. szigetére.

A mesében a *Fekete-tenger* szerepeltetése valószínűleg földrajzi adottság, s mint ilyen puszta koincidencia, de a név egybevág a rejtettséggel, a sötétséggel, az ismeretlenséggel és titokzatossággal.

A *sziget* motívuma a különállást fejezi ki. Intrapszichés megközelítésünkben a *sötétségben rejlő sziget* a személyiség valamely disszociált, az egyén számára ismeretlen részeként értelmezhető. A 77-es szám ismételten a teljességre utal – jelen esetben a legteljesebb elrejtettségre. Már tudjuk: e „szigeten” található a psziché azon tartománya, amelyet megismerve, megértve és vele egyesülve megvalósulhat az anima integrációja.

A királyfi leveszi a süvegét – alkalmasint a tisztelet gesztusával fordul e rejtett tartomány felé –, és a hajába font napsugár nappali világossággal árasztja el a sötétséget. A fejből áradó fény ismételten a megvilágosodott bölcsesség szimbóluma.

A három nádszál ugyanúgy meghajol a királyfi előtt, mint a fák Hajnal előtt: immár a királyfi is méltó a tisztelgésre. Majd – amint a táltos tanácsolta – egyetlen karcsapással levágja mindhárom nádszálát. Ez a motívum a mesékben általában a sárkány fejeivel kapcsolatban jelenik meg, amelyeket egyszerre kell lecsapni, ellenkező esetben újak nőnek a levágottak helyében.²²

²² Vö. Boldizsár I. (2010), p 185.

A boszorkány legyőzése tökéletesen sima ügynek bizonyul. Ez különösen annak fényében figyelemre méltó, hogy a dajka annak idején ezt mondta a boszorkányról meg a nádszálakról: „Jobban vigyáz rájuk, mint a két szeme világára, mert csak addig ég az élete gyertyája, amíg valaki ezt a három nádszálát le nem vágja.” E figyelmeztetés után azt várnánk, hogy a nádszálak levágása valamely különös nehézségbe ütközik majd. De nem: a boszorkány hatalma eszerint „mindössze” arra korlátozódott, hogy a nádszálakat elérhetetlen helyre rejtse. Ha valaki eljut addig, hogy behatoljon ebbe a sötétségbe (vagy fogalmazzunk így: ha eljut az önismeret magas fokára), akkor pusztán jelenléte már jószerevével a végét jelenti minden sötét erőnek.

Az utolsó próbatétel

A nádszálak levágása – és az anyára vonatkozó ominózus utalás – után a királyfi hazafelé indul. Ami a nádszálak felhasítását illeti, a táltos útmutatása egyértelmű volt. Ehhez képest a királyfi – „az ördög szállott-e belé, vagy mi, a jó isten tudja” – felhasítja előbb az egyik, majd a másik nádszálát, halálát okozva ezzel a két szobalánynak.

E ponton valószínűleg mindenkiben felmerül a szörnyű gondolat: „Micsoda hazardírozás! Hiszen fogalma sem volt, melyik nádszálát vágja fel – elpusztulhatott volna maga a Világszép Nádszálkisasszony is!”

A királyfi felelőtlensége józan ésszel felfoghatatlan. Valaki, aki átment halálon és újjászületésen, aki részesült a megvilágosodásban, hogy követhet el ilyen elemi hibát?! – Úgy gondolom, a válasz több szinten keresendő.

Elsősorban is a mesék világában nem egyedülálló, hogy az újjászületés után a hősnek valamely teljesen banális próbatételen kell átesnie, lásd pl. *A csillagszemű juhász* című mesében a juhász megkísértését.

Visszakanyarodva az *aszketika–misztika* világához, idézhetjük Pál apostol intését: „Aki azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, nehogy elessék.”²³ Dogmatikusabb megfogalmazással élve, idézve a tridentinai zsinat állásfoglalását: „senki sem lehet minden kétséget kizáró hitbéli bizonyosságban afelől, hogy a megigazultság állapotában van (DS 1533 sk.).”²⁴

A *sématerápia* nyelvén fogalmazva azt mondhatjuk, a királyfinak aktiválódott a *Bizalmatlanság–abúzus* sémája²⁵ („Hátha csak hiába ide bolondították a Fekete-tenger

²³ 1Kor 10,12

²⁴ Előd I. (1983), p 435.

²⁵ Vö. Young, J. E. – Klosko, J. S. – Weishaar, M. E. (2010), pp 206–211.

hetvenhetedik szigetére.”), ami nem is csoda, ha tekintetbe vesszük az anya hiányát. A *Young Szülői Kérdőív* e sémát felderítő egyik tétele így hangzik: „Hazudott, becsapott, vagy elhagyott.”²⁶

A tranzakcióanalízis fogalmai szerint mondhatjuk: a királyfit, bár elérte az *autonómiát*, „berántotta a gumikötél”. E szakkifejezés definíció szerint „hasonlósági pont valamely itt-és-most stresszhelyzet és az egyén gyermekkorának valamely fájdalmas helyzete között. Ez rendszerint nem tudatosul, de az egyén sorskönyv-vezéreltségét eredményezheti.”²⁷

A *pszichoterápia* általános tapasztalatait nézve rámutathatunk arra, hogy a visszaesés a terápiás változás természetes része. „Ha kezdettől fogva felkészítjük a beteget a fluktuációra és a visszaesésekre, kevésbé valószínű, hogy ezeket majd katasztrófaként éli meg. Azt is hangsúlyozzuk, hogy a terápia végeztével alkalmanként majd visszaeséseket vagy nehézségeket tapasztal, de addigra olyan eszközök birtokában lesz, amelyek révén ezeket külső segítség nélkül is kezelheti.”²⁸

És valóban: e kétszeres fiaskót követően a királyfi külön útmutatás (értsd: a táltos figyelmeztetése vagy dorgálása) nélkül is képes meghozni a felelősségteljes döntést: a harmadik nádszálát „fel nem hasítja, míg valahol forrásvízhez nem érnek”.

Úgy gondolom, a történetnek van még egy tanulsága. Hiába a sokéves pszichoanalízis, hiába a bennfentes közlekedés az álmok és a tudattalan világában, hiába rengeteg órányi egyéni és csoportos önismereti terápia, hiába minden (vélt vagy valós) megvilágosodás – ha az így nyert felismeréseket, a megszerzett képességeket valaki nem tanulja meg konkrét gyakorlati munkával átültetni a hétköznapi életbe, a cselekvés szintjére.

Ami a mese hőst illeti: a királyfi türelmetlen és zabolátlan volt, amikor elindult otthonról. Újjászületett, megvilágosodott – és ugyanolyan türelmetlen és zabolátlan maradt. Arra vonatkozóan, hogy a megvilágosodás nem jelenti automatikusan a személyiség kicserélődését, felidézhetjük Anthony de Mello szavait: „A megvilágosodás előtt depressziós voltam; a megvilágosodás után továbbra is depressziós vagyok.”²⁹ A királyfinak valós tapasztalatokra és ténylegesen megélt veszteségekre van szüksége ahhoz, hogy e hiányosságát ne csak a psziché absztrakt valóságában, hanem a kézzel fogható világban is meghaladja.

²⁶ Unoka Zs. Sz. (2007), p 50. (Kiemelés tőlem – B. B.)

²⁷ Stewart, I. – Joines, V. (1998), p 276.

²⁸ Beck, J. S. (2002), p 278.

²⁹ De Mello, A. (1999).

III. Terápiás indikáció és kontraindikáció

Végére érve az útnak, nem maradt más hátra, mint megnézni, mely esetekben lehet a segítségnyújtás hasznos eszköze a *Világszép Nádszálkisasszony* című mesével folytatott munka.

Ami az *indikációkat* illeti, úgy gondolom, érdemes csokorba szedni az elemzés során felbukkanó patológiákat és sajátos élethelyzeteket, nyertek legyen azok megfogalmazást bármely pszichoterápiás iskola nyelvén.

Kezdve az élethelyzetekkel, láttuk, hogy a királyfi életében fontos szempont az *anya hiánya*, valamint a *testvérrivalizáció* (F93.3). Terápiás helyzetben mindkét esetben helyénvalónak tartom a mese alkalmazását.

A királyfiról megállapítottuk, hogy *perfekcionista*, hogy kíméletlenül törekszik a tökéletességre. Ez a diszfunkcionális attitűd (a tranzakcióanalízis nyelvén: *Légy tökéletes! driver*³⁰, a sématerápiában: *Könyörtelen mércék–hiperkritikusság* séma³¹) gyakran megjelenik a terápiában.

Maradva a sématerápiánál, láthattuk, hogy a királyfinál aktívnek bizonyult mind az *Elégtelen önkontroll-önfegyelem*, mind a *Bizalmatlanság–abúzus* séma. Ezek jellemző sémák mind a *borderline személyiségzavarnál*³² (F60.31), mind a *nárcisztikus személyiségzavarnál*³³ (F60.8). Mindkét kórkép esetén hasznos lehet a mesével végzett munka.

Az elégtelen önkontroll témájával kapcsolatban úgy fogalmaztunk: „nem ura saját életének – alkalmasint saját ösztönkésztetéseinek”. A pszichopatológia nyelvén ezt konkretizálhatjuk az *impulzuskontroll zavarokban*,³⁴ de elképzelhetőnek tartom a hatékony munkát *ejaculatio praecox* (F52.4) esetén is.

Végül, de nem utolsósorban: amennyiben önismereti terápiában a férfikliensnél – közelebbről meg nem határozott kritériumok alapján – eljön az ideje az *anima integrációjának*, illetve a női kliens felkészült arra, hogy szembenézzon saját *nőisége negatív aspektusaival*, akkor ugyancsak hasznos lehet a mese alkalmazása.

Kontraindikációként – túl a pszichoterápiák általában érvényes ellenjavallatain, pl. prepszichotikus állapot – egy dolgot tudok említeni: *lázás beteg* esetében elképzelhető, hogy a mese használata – a tüzfürdő és a Nap motívuma miatt – visszaüthet.

³⁰ Vö. Stewart, I. – Joines, V. (1998), p 154.

³¹ Vö. Young, J. E. – Klosko, J. S. – Weishaar, M. E. (2010), pp 257–260.

³² Uo., p 294.

³³ Uo., p 358.

³⁴ DSM-IV-TR (2001), pp 231–234.

Összefoglalás

A *Világszép Nádszálkisasszony* című magyar népmesében nyomon követhetjük egy saját magán uralkodni nem tudó fiatalember útját az individuációig.

Láthatjuk őt a cél meghatározásakor (dajka-motívum), saját rejtett képességei felismerésekor (táltos-motívum). Tanúi lehetünk egy majdnem bekövetkező bukásának (a Nap pitvarában), majd megjárjuk vele a halált és újjászületést, hogy aztán vele legyünk a megvilágosodáskor és a végső próba idején.

A férfi főszereplőjű mese feltűnő eleme a női szereplők „túlburjánzása”; ennek magyarázatát abban véltük megtalálni, hogy az individuáció fontos eleme az anima fokról fogva történő megismerése, és a személyiség egészébe történő integrálása.

A mesét hatékony terápiás eszköznek tartom minden olyan esetben, amelyben problémaként jelentkezik az ösztönök kordában tartása, az inadekvát tökéletességre törekvés, illetve a személyiség női oldalának elfogadása.

Felhasznált irodalom

- 75 PAPÍR–CERUZA TESZT (s. a.), Budapest: Animula.
- BECK, J. S. (2002): *Kognitív terápia: kezdőknek és haladóknak*, Budapest: Magyar Viselkedéstanulmányi és Kognitív Terápiás Egyesület
- BOLDIZSÁR I. (2010): *Meseterápia*, Budapest: Magvető.
- DAUBNER B. (2003): *Katathym imaginatív pszichoterápia (KIP)*, in: *Integratív Hírmondó*, 22. szám, Budapest: Integratív Pszichoterápiás Egyesület.
- DSM-IV-TR – A módosított DMS-IV* (2001), Budapest: Animula.
- ELŐD I. (1983): *Katolikus dogmatika*, Budapest, Szent István Társulat.
- HAAG, H. (1989): *Bibliai lexikon*, Budapest: Szent István Társulat.
- HOPPÁL M. – JANKOVICS M. – NAGY A. – SZEMADÁM GY. (1990): *Jelképtár*, Budapest: Helikon.
- JUNG, C. G. (1987): *Emlékek, álmok, gondolatok*, Budapest: Európa.
- DE MELLO, A. (1999), *Ébredj tudatára!*, Budapest: Gondverő.
- STEWART, I. – JOINES, V. (1998): *A TA – MA*, Budapest: Grafit.
- TANQUEREY, A. (1932): *A tökéletes élet – Aszkétika és misztika*, Párizs: Societé de s. Jean L'évangliste Desclée & Cie.
- UNOKA ZS. SZ. (2007): *Személyiségvonások, tünetdimenziók, rossz szülői bánásmód vizsgálata és látens sérülékenységdimenziók azonosítása egyes pszichés zavarokban*, Budapest: Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
- YOUNG, J. E. – KLOSKO, J. S. – WEISHAAR, M. E. (2010): *Sématerápia*, Budapest: Magyar Viselkedéstanulmányi és Kognitív Terápiás Egyesület.